

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

A Magyar Néprajzi Társaság Európában az egyik legrégebbi tudományos néprajzi egyesület. Mindössze három néprajzi társaságot alapítottak korábban, amely folytonosan ma is működik.

Magyarországon először 1881-ben Meltzl Hugo, a kolozsvári (ma Cluj, Románia) magyar egyetem germanisztika professzora tett javaslatot néprajzi egyesület alakítására. Meltzl a komparatiztika szenedélyes híve volt. Az általa szerkesztett, világviszonylatban egyedül álló hatnyelvű folyóiratban (*Acta Comparationis Litterarum Universarum*) tette közzé javaslatát. Közvetlen mintának a nem sokkal előbb létre jött angol Folklore Society-t (1878) tekintette, és az ipari civilizáció rohamos terjedését látva, elsősorban a szóbeli hagyomány összegyűjtését és vizsgálatát jelölte feladatának.

A szervezés elhúzódása miatt a Magyar Néprajzi Társaság (a továbbiakban Társaság) hivatalosan 1889-ben alakult meg Budapest székhellyel. Az alapítás három eszmekörhöz kapcsolódott. Közülük a legtávolabbra mutató a soknyelvű Osztrák-Magyar Monarchia „birodalmi patriotizmusát” kívánta erősíteni általa, hogy népeit egymással megismertette, kulturális és érzelmi közeledésüket elősegítse. Ezért élvezte bécsi udvari körök támogatását, és ezért kérték föl a Társaság első védnökének Rudolf trónörökösét, akit azonban öngyilkossága megakadályozott, hogy valóban gyakorolja is ezt a funkciót. A második, egyúttal az alapításban legnagyobb súllyal képviselt eszmekör, melyet a javaslattevő Meltzl is magának vallott, több vonásban hasonlított az elsőhöz. A birodalmon belül ugyancsak soknyelvű magyar állam népeinek összehasonlító kutatását jelölte célul. (A korabeli Magyarország lakosságának mintegy 50 %-a tartozott a magyar etnikumhoz, a másik 50 % néhány nagyobb és tucatnyi kisebb lélekszámú etnikum között oszlott meg.) Ennek a törekvésnek a 18. század közepétől jelentős tudományos tradíciója volt Magyarországon. A Társaság első elnöke, a történész és nyelvész Hunfalvy Pál professzor 1876-ban Magyarország népeinek etnogeneziséről kiadott könyvét például ezzel a mondattal kezdte: „Magyarország ethnographiája természet szerint valamennyi népet tárgyal, mellyek a területén lagnak”. Végül a harmadik alapító eszmekörben a védekező magyar nemzeti identitás a környezetében rokotalan, elszigetelt magyar nyelv és kultúra pozícióját kívánta erősíteni a Társaság működésével.

Az alapító tagok többségének elképzeléseit tükrözte, hogy a Társaság a soknyelvű- és kultúrájú térség kutatásának fontosságát rögzítette alapszabályában. A vezetőségben a magyar szellemi élet kiválóságai mellett jelentős számú nem magyar származású tudós kapott helyet, továbbá ezzel összhangban huszonkét etnikai szakosztályt alakítottak ki. Az utóbbiak bizonyos arányeltolódásokkal lefedték a korabeli Magyarország etnikai összetételét. Néhány év alatt azonban kiderült, hogy ezt a szakosztályi struktúrát a tudomány szükséges kimunkáltságának és a szakemberek hiánya miatt nem lehet egyenletesen működtetni, ezért egyszerűsítették. A létrehívó eszme azonban tovább hatott és az első világháború befejezéséig meghatározta a Társaság életét.

Az alapításnál az etnográfiai, etnológiai és folklór érdeklődésű szakemberek, más foglalkozású értelmiség és művészek mellett jelentős mértékben közre működtek irodalomtudósok, nyelvészek, történészek, geográfusok, fizikai antropológusok. Az interdiszciplináris milió, a tagok sokirányú tudományos érdeklődése és ambíciója tette lehetővé, hogy a fiatal Társaság szárnyai alatt megerősödjön, majd kiválva, saját önálló szervezetét létre hozza az orientalisztika, a dialektológia és a fizikai antropológia.

A Társaság alapításától kezdve támogatta a budapesti Néprajzi Múzeum szakmai és szervezeti megerősödését (a Múzeum 1872-től élvezett viszonylagos önállóságot). Könyvtára átadásával megalapozta a Múzeum könyvtárát, amely továbbfejlődve, ma Magyarországon a legjelentősebb néprajzi szakkönyvtár. A Társaság kezdeményezte, hogy a néprajz vegyen részt a magyar honfoglalás ezredik évfordulóján rendezett budapesti világkiállításon. A nagyszabású látványos kiállítás anyagát tervszerűen Magyarország minden etnikumától gyűjtötték össze. Leglátványosabb részében, a „múzeumi falu”-ban fölépített 12 épületegyüttes a magyar, 13 az ország nem magyar etnikumait mutatta be, ami szintén megfelelt a magyar állam korabeli etnikai összetételének. Sajnos ezt a kiállítást, Európa egyik első skanzenjét hamarosan lebontották, csak a berendezés került a budapesti Néprajzi Múzeumba, ahol ma is megtalálható.

A Társaság folyóirata, az 1890-től máig folytonosan megjelenő *Ethnographia*, amint köteteinek tartalma bizonyítja, szintén hozzájárult az alapszabályban megjelölt program teljesítéséhez. A közölt értekezések és könyvismertetések témáját jelentős arányban Magyarország soknyelvű kultúrája képezte. A publikált értekezések többsége eredetileg előadásként hangzott el a Társaság felolvasó ülésein. Olyan nemzetközi híru tudósok tartottak előadásokat, mint

Herrmann Antal (1851-1926), akit az európai cigánykutatás ma is egyik úttörőjének tart, és aki a Társaság alapításában döntő szerepet vállalt. A fiatalon elhunyt Jankó János (1868-1902), szintén a Társaság tisztségviselője, a nemzetközi finnugor néprajz megalapítója volt. Bár ez a kutatási irány később tévesnek bizonyult, a maga idejében inspirálóan hatott. Bartók Béla (1881-1945) és Kodály Zoltán (1882-1967) zeneszerzők népzene-kutató munkáját a Társaság is támogatta, eredményeikről több évtizeden át ülésein számoltak be. Közismert, hogy az összehasonlító vizsgálatok hívei voltak, akik Magyarországon nemcsak magyar, hanem román és szlovák dallamok gyűjtésével és tanulmányozásával is foglalkoztak. A Társaság főtákará volt a sokoldalú Vikár Béla (1859-1945), aki azonban nem mint tudós tűnt föl, hanem a fonográf népzenei felvételekre használatának volt világviszonylatban úttörője (1895). A drága géphez a Társaság ajánlásával jutott hozzá. Végül említésre méltó, hogy a pszichoanalitikus etnológia megalapítója, Róheim Géza (1891-1953) tizenhét éves korában - még mint gimnazista - a Társaságban tartotta első nyilvános tudományos előadását. Az első világháború előtt a fiatal múltú Társaság nemzetközi kapcsolatai elsősorban a német nyelvű országok és Skandinávia, kisebb részben az angolszász területek felé mutattak. Dél-Európa és Franciaország szinte teljesen hiányzott belőlük. A német dominanciát a tradíció és az Osztrák-Magyar Monarchia államkerete magyarázza. (1907-ig német nyelvű folyóiratot is kiadtak Etnologische Mitteilungen aus Ungarn címmel.) Skandináviát a magyar-finn nyelvrokonság kapcsán elsősorban Finnország jelentette. A korabeli Oroszország iránti érdeklődést hasonló okok motiválták, hozzátéve a magyar őstörténet török vonatkozásait is. Így találkozunk a Társaság külföldi tiszteleti tagjai között az egyetemes tudománytörténetben máig számon tartott tudósok nevével (például Wilhelm Wundt, Adolf Bastian, Rudolf Virchow). Finn tudósok népes csoportját tüntették ki a címmel: Yrjö Wichmann, Uno Sirelius, Heikki Paasonen, Antti Aarne, Kaarle Krohn. A Folklore Fellows-hoz csatlakozásról 1908-ban határozott a Társaság. Magyar szervezete fennállása első évtizedében különösen eredményes munkát végzett.

A Társaság történetének az első világháború végéig tartó első harminc éve méltán nevezhető virágkornak. Az, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia nemcsak elvesztette a háborút, hanem utódállamokra hullott szét, és 1921-ig bizonytalan politikai állapotok uralkodtak a térségben, katasztrofális következményekkel járt a Társaságra is. Magyarországból a Versailles-i békerendszer nyomán úgy lett független állam, hogy elvesztette korábbi területének kétharmadát és a magyar etnikumú lakosság egyharmadát. (Ma az első és a második világháborút követő, valamint az 1991-93. évi határváltozások következtében az 1918 előtti magyar királyság területén kilenc ország osztozik.)

A békekötés utáni légkör évekig nem kedvezett a társasági életnek. A Társaság értékpapírokba fektetett vagyona a háború alatt megsemmisült. Minimális szintű működését és lecsökkent terjedelmű folyóiratának kiadását a kultuskormányzat és magánszemélyek segélyei tették lehetővé. Taglétszáma 1908-ban emelkedett ezer fölé, de az új határok, és az érdeklődő középosztály elszegényedése miatt fokozatosan csökkent, míg 1933-ban mélypontra, 350-re süllyedt. Nagy problémát okozott tudományos tájékozódásának beszűkülése. Amit az magyaráz, hogy az 1918 előtti évtizedeket meghatározó irány munkaterépe elveszett. Magyarországból a békeszerződés nemzeti államot formált, ugyanakkor a veszteségek súlyos traumaként érték a lakosságot. Nehezítette a helyzetet a szomszédos országokkal ellenséges viszony. (Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia Magyarország-ellenes katonai szövetségbe tömörült: „kis entente”.)

Az 1930-as években az egész magyar néprajztudomány állapota javulni kezdett, ami az egyetemi képviselet és a múzeumügy megerősödésében, a megélénkült tudományos tevékenységben, kutatóintézet alapításában és egy új, ismét nagyobb távlatokban gondolkodó, a közép- és kelet-európai etnikumok megismerését fontosnak tartó nemzedék színre lépésében mutatkozott meg. Az intézményi differenciálódás és gyarapodás következményeként a Társaság már nem számított olyan egyedülállóan központi tudományos fórumnak, mint az első világháború előtt volt, azonban tekintélyét megőrizte, anyagi helyzete megszilárdult, növekedett iránta a társadalmi érdeklődés. A korábbi szereplők közül a nemzetközileg széles körben ismert tudósok egy része élt és tevékenyen dolgozott, de már nem bukkant föl annyi újító egyéniség, mint az előző korszakban. A politikai „görcsök” oldódását jelezte a megválasztott tiszteleti és külföldi levelező tagok között a bolgár Christo Vakarelski, a lengyel Kazimierz Moszynski, az észtföldi Ferdinand Linnus neve. A skandináv-finn területet immár tradicionálisnak mondható érdeklődés (Artur Kannisto, Ilmari Krohn, Sigurd Erixon), míg a németekkel szembeni magatartást tartózkodás jellemezte. Alapításának fél évszázados jubileumáról az újabb világháború kitörésének fenyegetettségében, de optimista légkörben emlékezett meg a Társaság.

Ismert, hogy Magyarországra nézve újabb vesztes háború következett, amelynek végén le kellett mondania az időközben megtörtént határkorrekciókról is. Területén több, mint fél évig vonult át a front. Különösen súlyos pusztítással jártak a Budapest mellett két hónapig tartó utcai harcok. A Társaság ismét elszegényedett, kiemelkedő tagjait veszítette el részint háborús események, részint nemzedékváltás következtében. Működése mégis viszonylag gyorsan regenerálódni kezdett. Ebbe a folyamatba azonban durván beavatkozott a politika. 1949-ben a Társaság akkori elnöke, Ortutay Gyula, aki egy személyben a budapesti egyetem folklórprofesszora és kultuszminiszter is volt, a Társaság közgyűlését választotta, hogy deklarálja a kommunista párt tudománypolitikája

által az egész magyar tudományos életnek kötelezően előírt, így a néprajzra is érvényes marxista hegemoniát. Az előadó mindezt a magyar néprajz történetének átfogó kritikájával, a nyugat-európai és észak-amerikai eredmények, elméletek és módszerek ellenségesnek minősítésével és elutasításával, továbbá a szovjet példák követésére felszólítással kapcsolta össze.

Ha nem lett volna tartalmában és következményeiben tudományellenes és diktatórikus, azt, hogy a teljes magyar néprajzot alapjaiban érintő fontos eseménynek a Társaság biztosított helyet, akár jelentősége felértékelésének is föl lehetne fogni. A valóság azonban az volt, hogy nem kínálkozott az elnöki deklarációra más lehetőség. A kommunista hatalom a sport- és tudományos egyesületek kivételével minden egyesületet fölsozlatott, a meghagyottakat is államosította. A Társaság előbb a kultuszminisztérium, majd az ugyancsak államosított Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alá került. Ez a következő negyven évben azt jelentette, hogy az állam működéséhez szerény, de állandó anyagi támogatást biztosított, és fedezte folyóiratának kiadását. Különben a Társaság megmaradt a magyar néprajz legszélesebb tudományos és társadalmi fórumának, amit azonban korlátozott az említett és tovább differenciálódó tudományos intézményhálózat és a különböző fokon, de minden intézményben érvényesülő kommunista pártirányítás.

Ezek között a keretek között jelentősebb önálló kezdeményezésre kevés lehetőség nyílt. A társasági élet fő színterei az 1950-es és 1960-as években a szakosztályok voltak, melyek felolvasó üléseket szerveztek. Mennyire kísérte ezeket figyelem vagy érdektelenség, annak megítélése egy sokoldalúan ellenőrzött társadalomban relatív. Elhangozhattak érdektelen témákkal foglalkozó előadások, melyek menekülést jelentettek a jelentős tudományos problémáktól. Amikor mégis az utóbbiak kerültek sorra vagy nem vagy csupán nagyon óvatosan lehetett vitázni. Viszonylag nagyobb érdeklődés kísérte a tudománytörténeti témákat, az emléküléseket és a ritkábban sorra kerülő könyvbemutatókat. A tudományos élenkülés az egész magyar néprajz helyzetének változásaival függött össze. Az 1960-as évek második felére eldőlt, hogy a marxizmus elfogadása többnyire felszínes maradt, nem egyszer karrierszempontokat szolgált, noha némely esetben őszinteségében sem kételkedhetünk. (Magyarországon a Phd-nak megfelelő tudományos fokozat megszerzéséhez az 1980-as évek második feléig feltétel volt a marxista meggyőződés bizonyítása, bár sokszor ez tisztán formalitást jelentett.) A pártfelügyelet fokozatosan lazult, mert a néprajz nem került be a kommunista ideológia számára elsőrendűen fontos tudományok közé (mint például történelem).

A néprajz azokra a tudományos alapokra támaszkodva ért el eredményeket, amelyeket „csendben” vagy „titokban” sikerült 1949 előttről átmenteni. Mintegy a megszűnt Folklore Fellows utódként öntevékenyen szerveződtek a néprajz iránt érdeklődő nem főhivatású néprajzi gyűjtők. Hálózatuk számára 1952-től hirdettek pályázatot a budapesti Néprajzi Múzeum vezetésével és a Társaság támogatásával, majd 1960 után a Társaság szervezetében önálló egységüket alakították ki. Tevékenységük különösen azért vált fontossá, mert a magyar társadalom ebben az időben a fölgyorsult modern iparosítás következtében gyorsan és nagymértékben átalakult. Közben a Társaság taglétszáma az 1964. évi mélypontról (316) fokozatosan emelkedni kezdett, 1988-ban ismét meghaladta az ezret. Az 1970-es évek elejétől egyre gyakrabban tudott a Társaság önállóan több napos konferenciákat rendezni, melyekre többnyire regionális témakörrel vidéki városokban került sor. Sűrűsödtek azok a szimpóziumok, amelyeken a néprajz és egy másik tudományszak művelői (történettudomány, filozófia, nyelvészet, irodalomtudomány, közgazdaságtan stb) találkoztak és nézetet cseréltek a Társaság és más partnertársaságok szervezésében. 1975-ben jelentős kezdeményezésre került sor. A Társaság tradícióit följújtva mint főrendező Békéscsaba várossal (Délkelet-Magyarország) összefogva elindította a négy-öt évenként sorra kerülő „Nemzetközi Nemzetiségi Néprajzi Konferenciá”-kat. Az eredeti terv szerint ezeket minden alkalommal más országban rendezték volna, de újabb jelentkező hiánya miatt negyedszázad után is változatlanul a megnevezett két rendezőre hárul a feladat. A Társaság 1982-ben szlovák, 1984-től finn partnerével írt alá megállapodást bilaterális szimpóziumok tartásáról.

1989-ben a döntő politikai változások idején ünnepelte a Társaság fennállásának centenáriumát. A széleskörű nemzetközi részvétellel megrendezett konferenciára néhány nappal a harmadik magyar köztársaság kikiáltása után került sor. Ünnepségre több tanulmány kötet mellett elkészült és megjelent külön kötetben a Társaság száz éves története is.

A politikai változások következtében a Társaság hamarosan visszakapta függetlenségét. Jelenleg tagdíjából, pályázatokból, a Magyar Tudományos Akadémia és a magyar országgyűlés támogatásából fedezi működését. Taglétszáma 2000. december 31-én 1369 volt. Tudománytörténeti fejlődését tükrözik szakosztályai: 1. Anyagi kultúra; 2. Folklore; 3. Néptánc és népzene; 4. Film és fotó; 5. Etnológia; 6. Magyarországi etnikumok; 7. Szociálantropológia; 8. Nem hivatásos kutatók. Mintegy másfél-két évtizede megfigyelhető a szakosztályi felolvasó ülések közönségének csökkenése, ezért a szakosztályok ma már elsősorban kisebb, egy vagy fél napos konferenciákat, emléküléseket szerveznek, melyeket változatlanul érdeklődés kísér. Négy-öt évente kerül sor

országos jelentőségű társasági rendezvényre. Ilyen legutóbb 2000 őszén a Szabadtéri Néprajzi Múzeummal közösen szervezve Szentendrén (kisváros Budapeستől északra) zajlott le az ezredforduló és a magyar államalapítás ezredik évfordulója alkalmából. A 220 résztvevő a tudományos eredményeket vette számba és a jövő feladatairól tanácskozott.

A Társaság tudományos folyóirata (Ethnographia) mellett kiad a társasági élet és általában a magyar néprajz eseményeiről beszámoló közlőnyt is (Néprajzi Hírek). Korábban többször megjelentetett könyv- és fűzetsorozatokat. Az utóbbi évtizedekben inkább alkalmi kiadványok (rendszerint más intézménnyel társultan), konferenciakötetek kiadása jellemző. Kivéve a magyarországi etnikumokkal foglalkozó sorozatokat. Ezek közül a német, román, szlovák, horvát nyelvűek viszonylag rendszeresen, a szerb és a szlovén nyelvűek ritkábban jelennek meg. Kiadásra került zsidó, görög és örmény diaszpórával foglalkozó kötet is. Külön sorozata van a cigánisztikának, amely magyar és angol nyelven jelenik meg. A Társaság a tudományos munka elismeréséül hatféle díjat, illetőleg két-két belföldi és külföldi elismerő oklevelet adományoz.

A Magyar Néprajzi Társaság ma is, mint története során mindig a magyar néprajz legszélesebb tudományos és társadalmi szervezete.

Vezetőség

Elnök:	Bodó Sándor
Főtitkár:	Kemecsi Lajos
Alelnök:	Bereczki Ibolya
Alelnök:	Vargyas Gábor
Titkár	Báti Anikó
Titkár	Nagné Batári Zsuzsanna
Pénztáros:	Vass Erika